

KÖNYVJELZŐ

SZENYÉRI ZOLTÁN: A TOLNA ÉS A BARANYA MEGYEI NÉMETEK SORSA A BETELEPÍTÉSEKTŐL NAPJAINKIG

*(Dombóvári Német Kisebbségi Önkormányzat,
Dombóvár, 2002, 250 o.)*

KUGLER JÓZSEF

A könyv címe leginkább a történészek és a nemzetiségi (kisebbségi) kérdések iránt érdeklődők figyelmét keltheti fel. Elegendő azonban egy rövid áttekintés vagy csak egyszerű átlapozás is ahhoz, hogy a geográfusok és a regionális tudomány művelői is felfedezzék a kötetet a maguk számára.

Szenyéri Zoltán a Debreceni Tudományegyetem történelem–földrajz szakán szerzett diplomát, és jelenleg is választott hivatását gyakorolja Dombóváron. A könyv lényegében a szerző PhD értekezése, amelynek anyagát tanári munkája mellett, többéves alapos kutatással állította össze a Pécsi Tudományegyetem Földrajzi Intézete doktori iskolája hallgatójaként. Így e dolgozat is méltó folytatása a nyolcvanas évektől újjáéledő honi etnikai térszerkezeti kutatásoknak, illetve az e témakörben megjelent munkáknak.

A tanulmány a 18. század első évtizedeitől a 20. század végéig kíséri figyelemmel a két dunántúli megye németisége sorsának alakulását. A Kárpát-medence újkori nemzetiségi-etnikai viszonyainak alakulására (mint közismert) csaknem napjainkig döntő hatással volt a 18. századi újraterelítés, melynek során a török uralom alól felszabadított, többnyire igen gyér népességű területeken a magyarság mellett más etnikumok is megtelepedtek. Egyik ilyen jellegzetes többnyelvű és kultúrájú térsége a mai Magyarországnak a Dél-Dunántúl (Baranya és Tolna megye). A német geográfiai és néprajzi szakirodalom által félig-meddig tréfásan Schwäbische Türkeinek nevezett vidéken élt a trianoni országterület közel félmillió németiségének több mint harmada. Az említett ország részen belül is jól elkülöníthetők azok a kistérségek, ahol a németiség a második világháború végéig a lakosság döntő hányadát alkotta. Így a Sió és a Kapos által közrefogott dombsági jellegű Völgyiséget, valamint a Pécs városát északi és keleti irányból körülvevő baranyai településcsoportot sorolhatjuk ide. Ugyancsak jól kirajzolódnak azok a településcsoportok is, ahol a németek mellett magyarokat, horvátokat és szerbeket is találunk. E térségi elhelyezkedés három évszázados változásainak bemutatását tűzte ki célul Szenyéri Zoltán, aki (mint ezt bevezetőjében jelezte) nem a térség németisége történetének monog-

rafikus feldolgozására vállalkozott, hiszen ezt a feladatot csak a jelenleginél jóval nagyobb terjedelemben végezhetné volna. Sokkal inkább az említett népcsoport sorsának alakulását bemutató az etnikai térszerkezet módosulásait helyezte előtérbe, vagyis a történeti részek inkább csak tájékoztató jellegűek, elsősorban a térbeli folyamatok alaposabb megértését segítik.

A hét fejezetből álló, a mellékletekkel együtt közel 250 oldalas tanulmány első lapjai rövid tudománytörténeti áttekintést nyújtanak az olvasónak a honi etnikai kutatásokról, és megvilágítják a feldolgozás néhány módszertani kérdését is. A fő részek (a negyedikről a hetedik fejezetig) pedig időrendben a térségben élő németesség etnikai térszerkezetének alakulását elemzik kellő alaposággal. A németek közel háromszáz éves dél-dunántúli jelenlétét négy szakaszra bontja az értekezés. Az újratelepítéstől a 19. század közepéig terjed időrendben az első periódus, majd ezt követi a második, a 19. század közepétől a második világháborúig (1941-ig). Az 1944 és 1948 közötti néhány esztendő jelenti a harmadik szakaszt, végül a negyedik 1948-tól napjainkig tart. Az egyes időszakok határait a szerző részben a rendelkezésre álló adatbázis, részben pedig a történelmi-politikai események figyelembevételével jelölte ki.

Egy-egy országban (régióban) élő nemzetiségi (kisebbségi) lakosság lélekszámát, területi elhelyezkedését számos tényező befolyásolhatja. Így egyebek mellett meghatározó lehet a többségi nemzet (állam) kisebbségpolitikája, illetve az adott kisebbségnek e politikára adott válasza, elutasítja vagy pedig kénytelen-kelletlen, esetleg szívvel-lélekkel elfogadja a többségi nemzet által szorgalmazott asszimilációs tendenciák érvényesülését. Ugyancsak számításba veendő a nemzetközi politikai háttér: az erős vagy gyenge anyaország léte és érdeklődése a határon túli kisebbségei iránt, a nemzetközi kisebbségvédelmi egyezmények érvényesülése, esetleg a nemzetközi érdektelenség tartóssága e téren. A gazdasági és társadalmi átalakulás (urbanizáció) és a politikai okok miatt történő önkéntes vagy kényszeremigráció is jelentős módosulást okozhat egy-egy térség (állam) etnikai összetételében csakúgy, mint az államilag támogatott telepítéspolitikák. Mindezek és még további más tényezők évtizedes (évszázados) hatásai érvényesülnek a dél-dunántúli németek lélekszámának és területi elhelyezkedésének alakulásában is.

A kutató rendelkezésére álló adatbázis vizsgált időszakonként más és más. A késő feudalizmus évtizedeire vonatkozó, nyomtatásban is közre adott történeti statisztikai források, hivatalos népszámlálási adatok és saját felmérési eredmények egyaránt a részét képezik a felhasznált adatbázisnak. A szerző szerkesztési, feldolgozási módszere a tanulmány egészen jól nyomon követhető: egy-egy periódus kisebbségi vonatkozásairól rövid országos és térségi áttekintést ad, majd pedig a korszak számszerűsíthető változásait ábrázolja térképen. Az alaptérkép a jelenlegi közigazgatási beosztás szerinti Baranya és Tolna megye, a bekövetkező változásokat, az etnikai arányok módosulását, illetve ezek településenkénti változását visszamenőleg is e térképeken ábrázolja, ennél fogva összehasonlíthatók a végbemenő folyamatok.

Szenyéri Zoltán az említett adatbázis mellett széles skálájú szakirodalmat is felhasznál. A magyarországi és dél-dunántúli németiség történetére, illetve e kisebbség egyes korszakaira (kitelepítés) vonatkozó honi munkák mellett, természetesen, jelentős számú a hivatkozott hazai és a külföldi (német nyelvű) szakirodalom is. A további információszerezéshez, legfőképpen pedig a második világháborút követő népességmozgások számszerűsítéséhez nélkülözhetetlenek a településmonográfiák. A szöveg megértését, a térbeli folyamatok három évszázados alakulását közel harminc táblázat és több mint ötven ábra segíti. A könyv mondanivalója szempontjából is kiemelkedőek azok a színes térképek, amelyek több időkeresztmetszetben tárják az olvasó elé a németiség területi elhelyezkedését, és adnak számot a második világháborút követő évek migrációjáról, ami leginkább hatást gyakorolt az etnikai térszerkezet alakulására. Így magyarázatot kapunk egyúttal arra is, miért „erőtlenedett el” az egykoron népes tolnai német tömb, és tarthatta meg (valamelyest meggyengülve ugyan) korábbi etnikai jellegét Kelet-Baranya.

A második világháborút követő népességmozgásokról (ki- és betelepítésekről) az utóbbi másfél-két évtizedben egyre több tanulmány látott napvilágot. Ennek ellenére főleg a vándorlási mérleg településenkénti számsorai még mindig pótlásra szorulnak. Ugyancsak hiányosak az ismereteink arról, hogy a történelmi traumák hatására miként alakult a hazai (dél-dunántúli) németek identitása, az anyanyelv továbbélése, a kapcsolattartás a külföldön élő rokonokkal. Az 1980. évi hivatalos népszámlálási eredményeket a Hoóz István vezette munkacsoport az ún. tanácsi minősítések alapján kísérte meg korrigálni, vagyis községenként számba venni, hogy a bevallottakon kívül élnek-e még az adott településen nemzetiségiek. A szerző ugyancsak kérdőíves felmérés segítségével igyekezett újabb számszerűsíthető információkat szerezni. Mintatelepüléseket választott, vagyis városok és aprófalvak, egykoron erősen német többségű, illetve vegyes lakosságú települések egyaránt szerepeltek a vizsgált helységek között. Felmérése eredményeit a 7. fejezetben összegezte, megállapítva egyebek mellett, hogy német anyanyelvüket inkább az idősebb korosztályok vállalják, ugyanakkor új jelenséggé fordulnak olyan települések is, ahol a német nemzetiségűek száma felülmúlja a német anyanyelvűekét.

A jelenleg is formálódó honi régiókra és kistérségekre a területfejlesztési feladatok megoldásában (mint közismert) az elkövetkezendő években az eddigieknél is nagyobb szerep hárul. Ehhez pedig elengedhetetlen a régiók (kistérségek) minél alaposabb ismerete, a rendelkezésre álló természeti és humán erőforrások sokoldalú feltárása. Ez utóbbihoz járul hozzá az ismertetett kötet is. A szerző ígérete szerint elemzéseit rövidesen kiterjeszti a Somogy megyei településekre is, és így a Dél-dunántúli régió németisége etnikai térszerkezetét, illetve annak időbeli változásait feltáró munka teljessé válik.